УДК 378.091.2:37(477) «1917/1920»

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА В 1917-1920 рр.

Оксана Бунчук

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:
У статті розглянуто проблеми підготовки вчителя в контексті розвитку національної системи освіти. Автор розкриває сутність організаційної і просвітницької діяльності Товариства шкільної освіти в плані підготовки вчителя, визначає основні напрями цієї діяльності: проведення першого та другого Всеукраїнських учительських з'їздів, організація курсів з українознавства і підвищення кваліфікації вчителів.

Аннотация:
Бунчук Оксана. Проблемы подготовки учителя в контексте развития украинской образовательной системы в 1917-1920 гг.
В статье расссмотрены проблемы подготовки учителя в контексте развития национальной системы образования. Автор раскрывает сущность организационной и просветительской деятельности Общества школьного образования в плане подготовки учителя, определяет основные направления этой деятельности, а именно: проведение первого и второго Всеукраинских учительских съездов, организация курсов украиноведения и повышения квалификации учителей.

Resume:
Bunchuk Oksana. Problems of teacher training in the context of development of Ukrainian education in 1917-1920.
The article highlights the problems of teacher training in the context of the national education system development. Themes, the author has investigated, reveal the essence of organizational and educational activities of the Society of school education in terms of teacher preparation. The author defines the main directions of this activity: performing of the first and second all-Ukrainian congresses for teachers, organization of courses on Ukrainian Studies and continuing professional development of teachers.

Ключові слова:
українське шкільництво, Товариство шкільної освіти, культурно-просвітницька діяльність, перший і другий Всеукраїнські учительські з'їзди.

Ключевые слова:
украинская образовательная система, Общество школьного образования, культурно-просветительская деятельность, первый и второй Всеукраинские учительские съезды.

Key words:
Ukrainian education system, Society of school education, cultural-educational activity, the first and second all-Ukrainian congresses for teachers.

Постановка проблеми. Підготовка вчителів до педагогічної діяльності українською мовою в 1917-1920 рр. під керівництвом Товариства шкільної освіти – важлива сторінка в історії української педагогіки, що має ціннісне наукове, теоретичне й пізнавальне значення й потребує поглибленого й об'єктивно аргументованого дослідження. Значущість цієї теми полягає в тому, що позитивний досвід діяльності Товариства, який аналізується в роботі, може бути корисним для формування та розбудови сучасної системи освіти щодо створення мережі освітньо-громадських організацій і залучення їх до змін у всіх сферах освітнього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підготовки вчителя порушувалися як у працях дослідників того часу, зокрема Г. Ващенка, М. Грушевського, Д. Дорошенка, О. Левицького, В. Науменка, С. Русової, Ф. Сушицького, так і в роботах сучасних учених –Г .Васьковича, С. Єфремова, І. Лікарчука, Б. Матроса, П. Ротача та ін.

Формування цілей статті. Метою статті є висвітлення проблеми підготовки вчителя в контексті розвитку українського шкільництва в 1917-1920 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1917-1920-й роки – один зі складних і суперечливих періодів розвитку державності, економіки, освіти і культури в Україні. Це епоха «української національно-визвольної революції», доба суверенітету й незалежності Української Народної Республіки, чотирьох її Універсалів, початку відродження рідної мови, культури, з одного боку, і хаосу, анархії, жорстокої боротьби, громадянської війни – з іншого [5, с. 51].

1917 рік для України став початком відродження національної ідеї, набуття нею реальних форм. Ця патріотична програма знаходила відгук серед різних верств населення. З особливим піднесенням привітала ці події українська інтелігенція, зокрема вчителі, які недвозначно підтримали процес розбудови української державності, виступили з програмою істотних перетворень у галузі освіти і виховання.

Однією з найважливіших проблем сучасності є відродження національної самобутності школи, покликаної формувати високий інтелект нації, її соціальний і культурний генофонд. Підвищення національної свідомості молоді через систему освіти – гарантія майбутнього українського народу. Сьогодні триває пошук не лише шляхів оновлення освіти, а й принципово нових перспектив і можливостей – школи нової генерації – української національної школи.

Аналіз документів минулого засвідчив, що в той актуальними були питання освіти й шкільництва, становлення українського вчителя. Нація, що належним чином дбала про розвиток освіти та духовності, за жодних обставин не втрачала назавжди своєї незалежності, вона ростила і плекала власну інтелектуальну еліту, будителів національної свідомості – свого вчителя [4, с. 13]

Революційні події весни 1917 р. у Російській імперії призвели до падіння монархії та проголошення певних демократичних перетворень. На хвилі революційних подій в Україні у перших числах березня 1917 р. утворилася Центральна Рада, яка взяла на себе функції загальноукраїнського громадсько-політичного центру. Новостворений орган, узявши курс на відродження державності українського народу, відвів чільне місце у державотворчій політиці питанню національно-культурного будівництва. У цій складній і багатогранній роботі на перші позиції виходило завдання побудови національної системи освіти та її основи – школи.

Тому у Відозві до українського народу від 7 березня 1917 р. Центральна Рада закликала всіх громадян, культурні й політичні організації, місцеві органи влади вимагати від Тимчасового уряду дозволу на розширення мережі освітніх закладів, переведення освіти на україномовне викладання, українізацію державно-адміністративних установ, утворення українських культурних товариств. Крім того, Рада звернулася до населення України з ідеєю збирання коштів до Національного фонду, частину з яких планувалося виділити на культурне будівництво. У цьому ж документі голова Центральної Ради М. Грушевський закликав українську інтелігенцію до участі у створенні нової школи, проведенні українізації освіти і наданні всебічної допомоги у підвищенні загального культурного рівня населення [3].

Між тим, нагальна потреба в розбудові національної школи в Україні не давала змоги чекати на виконання непевних обіцянок російського уряду. Провідні українські діячі освіти, науки, культури вважали за необхідне домагатися невідкладної реалізації природного права українського народу на національну освіту на всіх рівнях.

Ініціатором цих справ стало громадське Товариство шкільної освіти, яке своїм завданням визначило розбудову та захист української школи, плекання національних кадрів і виховання національно зрілої молоді.

У квітні 1917 р. при Київській міській думі була сформована українська шкільна комісія у складі М. Грушевського, І. Стешенка, В. Ігнатовича, М. Ярошевського, Т. Лубенця, С. Романюка, Є. Королькова, яка й започаткувала роботу з українізації шкіл у Києві й губернських містах. За прикладом Києва при думах інших міст України були створені подібні комісії, які допомагали запроваджувати україномовне викладання у школах, організовувати друкування навчальної літератури рідною мовою, створювати курси з підготовки учителів-українців, відкривати національні школи.

Одним із напрямів культурно-освітньої діяльності прогресивної інтелігенції стала боротьба за відкриття українських початкових шкіл. Товариству шкільної освіти за підтримки Центральної Ради в перші місяці 1917 р. вдалося відкрити одну з перших українських гімназій у м. Києві. Товариство отримало дозвіл на відкриття гімназії від Київської шкільної округи, від Виконавчого комітету Ради об'єднаних громадських організацій м. Києва. Гімназію ім. Т. Шевченка було відкрито 18 березня 1917 року. Про цю подію на сторінках часопису «Вільна Українська Школа» зазначалося: «Відкриття гімназії було наслідком досить довгої попередньої (почасти дореволюційної) підготовчої праці кращих українських педагогів, які переважно і склали Товариство шкільної освіти» [7].

Справу відкриття гімназій Товариство успішно продовжувало й надалі.

Важливе значення для українізації навчального процесу у школах мали два Всеукраїнські учительські з'їзди, організовані членами ТШО.

Перший з'їзд, який відбувся 5-6 квітня 1917 року, ухвалив ряд постанов, що визначали шляхи проведення українізації школи. Однією з умов реалізації планів українізації школи мало стати видання шкільних підручників та методичної літератури українською мовою. Виконання цієї умови з'їзд доручив Товариству Шкільної Освіти. Учасники другого Всеукраїнського з'їзду вчителів, що проходив 10-12 серпня 1917 р., ухвалили окрему постанову «Українізація школи», у якій йшлося про те, що українізація всіх типів шкіл як початкових, так і середніх повинна відбуватися «згідно з вимогами педагогіки». Із 1 вересня 1917 р. у нижчій

початковій школі навчання в усіх класах мало вестися українською мовою, а щодо середньої та вищої початкової шкіл, а також учительських інститутів і семінарій зазначалося, що вони мають українізуватися «у згоді з вимогами першого Всеукраїнського вчительського з'їзду» [1, с. 38].

Ці постанови проводили межу між минулим і майбутнім української освіти і, фактично, визначали програму діяльності українського свідомого вчительства всієї країни. Водночас, це було й великомасштабне рішення, що зумовлювало стратегію розвитку освітньої системи держави [6].

Отже, перший Всеукраїнський учительський з'їзд своїми постановами визначив шляхи проведення українізації школи.

Другий Всеукраїнський учительський з'їзд був прямим продовженням першого форуму українських педагогів, його постанови значно поглибили й конкретизували головні питання, порушені на першому з'їзді. Велика увага в постановах другого з'їзду приділялася підготовці кадрів українських учителів. Як і на першому з'їзді, надія покладалася на вчительські курси, підготовчу роботу на яких потрібно було вести протягом навчального року. Значним досягненням стала постанова про необхідність заснування в Києві науково-педагогічної Академії, яка б готувала кадри лекторів, інструкторів і вчителів для середніх шкіл.

Провідними напрямами в розв'язанні проблем українізації загальноосвітніх шкіл була підготовка вчителів до викладання в школах українською мовою та навчання учнів українознавчих дисциплін.

Тому перший з'їзд підтримав рішення Товариства шкільної освіти щодо організації Академії наук як найвищого наукового закладу, що має розбудовувати науку, досліджувати питання українознавства і сприяти вдосконаленню шкільної освіти. Як перший практичний крок у реалізації цих постанов, з'їзд ухвалив організацію інструкторських курсів у Києві, що мали підготувати лекторів для курсів українізації. У своїй постанові з'їзд визнав за потрібне «влаштування педагогічних курсів по змозі в повітових містах для підготовки вчителів шкіл, а також курси для підготовки інструкторів для цих курсів» [8].

Отже, за відсутності підготовлених учительських кадрів для викладання українознавчих предметів, виникла необхідність проведення у період літніх шкільних канікул курсів з українознавства для учителів. На них потрібно було за короткий час (тривалістю до одного місяця) ознайомити вчителів із теоретичними українознавчими проблемами, шкільними програмами, підручниками і методичними посібниками та показати можливості їх практичного використання. Важливо було, щоб учителі отримали не лише теоретичні знання, а й набули навичок практичної роботи.

Після завершення роботи першого учительського з'їзду розпочалася робота щодо організації курсів з українознавства для вчителів. Місцева преса розміщувала на своїх сторінках інформаційні матеріали про час і місце проведення курсів. На нараді шкільних і громадських діячів у м. Києві при управлінні Київської шкільної округи 16-17 квітня 1917 р. були розроблені плани проведення літніх учительських курсів. З осені 1917 року вчительські семінарії та інститути також повинні були стати українськими [10, с.4].

Організацією курсів займалося Товариство шкільної освіти за підтримки Всеукраїнської Учительської Спілки. Комісії Товариства складали правопис, укладали арифметичну, граматичну, географічну та інші терміносистеми.

Уже в травні 1917 р. Рада ТШО через періодичну пресу повідомляла всіх учителів, що комісіями Товариства підготовлені правопис, різного типу термінології, які роздаватимуться на літніх учительських курсах [10, с. 4].

Інструкторські курси були проведені в Києві в червні 1917 року. Слухачами на них були педагоги, делеговані повітовими або губернськими учительськими зборами. Слухачів, за спогадами Г. Ващенка, нараховувалося близько 30. Лекції на інструкторських курсах читали професори Михайло й Олександр Грушевські, О. Левицький, В. Науменко, С. Русова, Ф. Сушицький та інші. Були прочитані лекції з історії України, української мови та літератури, подана була українська термінологія з математики, граматики тощо. Крім учителів сільських і міських шкіл, було багато священиків, директорів та інспекторів шкіл. Піднесення на курсах було надзвичайне. Піднесений настрій слухачів стимулював енергію лекторів, і вони докладали всіх зусиль, щоб якнайкраще підготуватися до своїх лекцій [2, с. 13].

На потреби з організації курсів Центральна Рада, за клопотанням Ради ТШО, виділила 730290 карбованців [12].

Наприкінці червня слухачі інструкторських курсів, як лектори, роз'їхалися по містах України для того, щоб курси були проведені по всій Україні [2, с. 10–11].

Матеріальною стороною організації вчительських курсів на місцях займалися земства. У Державному архіві м. Києва збереглося листування ТШО з земськими управами. Тут зібрано листи, телеграми від повітових земств із проханням надіслати лекторів на курси чи забезпечити земства українськими підручниками, термінологією хоча б в одному примірнику для ознайомлення з ними слухачів курсів. На кожному зверненні стоїть резолюція Ради Товариства про його розгляд. У листах-відповідях на звернення земств вказувалася можливість надання лекторів, перелік літератури, яка є на книжковому складі ТШО або яка скоро вийде з друку, ціна замовлення, задатку тощо [11].

За допомогою органів місцевого самоврядування Товариством шкільної освіти було організовано до сотні літніх учительських курсів, на яких пройшли перепідготовку кілька десятків тисяч учителів [9, с. 18–19].

Курси дали можливість учителям поповнити свої знання з українознавства, засвоїти термінологію з різних предметів, удосконалити українську розмовну мову, знання з правопису, а також ознайомитися з новими підходами до організації навчально-виховної роботи в українській школі.

Отже, Товариство шкільної освіти стало для української педагогічної громадськості організаційним центром у розбудові національної освіти, його діяльність сприяла консолідації українських педагогічних сил (як педагогів-практиків, учителів, так і вчених), розширенню цілеспрямованої й різнобічної педагогічно-просвітницької та громадської роботи серед українського населення.

Висновки. Як переконують наведені вище факти, на самому початку розбудови країни провідні українські діячі особливу увагу приділяли питанню підготовки українського вчителя. Інтенсивно відбувався процес відкриття перших українських гімназій і шкіл (де саме і мав працювати український учитель), запроваджувалися українознавчі предмети у школах різних ступенів, влаштовувалися курси українознавства для вчителів, матеріально підтримувалися українські освітні заклади, надавалася практична й методична допомога вчителям через мережу інструкторських курсів, читалися публічні лекції для населення, публікувалися праці з питань проблем національної освіти, які мали підвищити професійний рівень педагога, були проведені перші Всеукраїнські вчительські з'їзди.

Ураховуючи схожість багатьох рис суспільно-політичної ситуації часу революційних подій 1917-1920 рр. із сьогоденням України, а також рівень зробленого громадськими організаціями, доцільно використати їх досвід для: 1) залучення широкого кола громадян до доброчинної діяльності та меценатства в освіті; 2) відродження регіональних культурно-освітніх товариств, які могли б взяти на себе допомогу у функціонуванні, насамперед, сільських шкіл, особливо початкових і неповних середніх, які сьогодні закриваються або знаходяться на межі закриття, а це значить, що проблема безробіття для українського вчителя залишається відкритою.

Список використаних джерел

1. Боровик А.М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917-1920 рр.): дис. ...доктора істор. наук: 07.00.01 / Анатолій Миколайович Боровик. – Чернігів, 2005. – 439 с.
2. Ващенко Г. Проект системи освіти в самостійній Україні / Г. Ващенко. – Мюнхен: накладом Центрального комітету СУМ, 1957. – 48 с.
3. Вісти з Української Центральної Ради. – 1917 р. – № 1. – 19 березня.

References

1. Borovik A. M. (2005). *Ukrainization of secondary schools during the conquest for nation-building (1917 - 1920):* Thesis for the degree of Doctor of historical sciences: 07.00.01. Chernihiv. [in Ukrainian].
2. Vashchenko H. (1957). *The design of the education system in independent Ukraine*. Munich. [in Ukrainian].
3. *News from the Ukrainian Central Rada*. (1917). 1. 19 March. [in Ukrainian].

4. Грушевський М. Про українську мову і українську школу / М. Грушевський. – К. : Веселка, 1991. – 46 с.
5. Кульчицький С. Російська тінь на незалежності України / С. Кульчицький // Політика і час. – 1993. – № 11. – С. 51.
6. Лікарчук І. Л. Стешенко Іван Матвійович // Міністри освіти України: монографія. – В 2-х т. – К., 2002. – Т. 1 (1917-1943 рр.). – 2002.
7. Перша українська гімназія ім. Т.Шевченка в Києві // ВУШ. – 1917. – № 2. – С. 113–114.
8. Постанови в справі організації освіти, винесені Всеукраїнським учительським з'їздом 5-6 квітня, передані ним 5 мая Українській Центральній Раді // Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – № 7. – Травень.
9. Постернак С. З історії освітнього руху на Україні за часів революції 1917-1919 рр. / С. Постернак. – Київ, 1920. – 128 с.
10. Робітнича газета. – 1917. – 30 травня.
11. ЦДІАК України м. Києва (Центральний державний історичний архів України міста Києва). – Ф. 346 Товариство шкільної освіти. – Оп. 1. – Спр. 2. Матеріали переписки з повітовими земськими управами про забезпечення шкіл підручниками на українській мові. 21.04.1917-26.07.1917 рр., 45 арк.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ – Ф. 1115 Української Центральної Ради. – Оп. 1. – Спр. 13. Протоколи засідань Центральної Ради, 13 арк.

4. Grushevsky M. (1991). *About the Ukrainian language and Ukrainian school*. Kyiv: Veselka. [in Ukrainian].
5. Kul'chyts'ky S. (1993). *Russian shadow on independence of Ukraine*. Politics and time. 11. [in Ukrainian].
6. Likarchuk I. L. Steshenko Ivan Matviyovych. (2002). *Ministers of education of Ukraine* [Monograph]. Kyiv. [in Ukrainian].
7. *The first Ukrainian gymnasium named after T. Shevchenko in Kiev*. (1917). 1917. 2. [in Ukrainian].
8. *The ruling in the matter of the organization of education made by the all-Ukrainian teachers' Congress on 5 - 6 April and sent to the Ukrainian Central Rada on 5 May* (1917). News from the Ukrainian Central Rada. 7. [in Ukrainian].
9. Posternak S. (1920). *From history of education movement in Ukraine during the revolution of 1917 - 1919*. Kyiv. [in Ukrainian].
10. *Working paper*. (1917). 30 May. [in Ukrainian].
11. *Proceedings of correspondence with district zemsky authorities about providing schools with textbooks in the Ukrainian language. 21.04.1917-26.07.1917 (1917)*. State historical archive of Ukraine in Kyiv. Society of school education. [in Ukrainian].
12. *Minutes of the meetings of the Central Rada*. Central state archive of Supreme bodies of power and management of Ukraine, Kiev F. 1115 of the Ukrainian Central Rada. [in Ukrainian].

Рецензент: Троїцька Т.С. – д.філос.н., професор

Відомості про автора:
Бунчук Оксана Володимирівна
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i10.740

Надійшла до редакції: 07.11.2013 р.
Прийнята до друку: 19.12.2013 р.